

Рух Опору та його течії в Україні

Що таке «новий порядок»? Яку політику здійснювала нацистська влада на окупованих територіях?

1. Розгортання радянського підпільного й партизанського руху.

Унаслідок поразок у перші місяці війни Червона армія була змушена відступати. Це зумовило поспішну й некваліфіковану організацію підпільної і партизанської боротьби в тилу німецьких військ. Із відданих радянській владі людей у населених пунктах створювалися підпільні групи. Для розвідувальної і підривної роботи в німецькому тилу залишилося чимало співробітників НКВС. Восени 1941 р. в Україні формувалися підпільні обкоми, райкоми, первинні організації і групи ВКП(б). У лісах з'явилися партизанські загони.

Однак із 3,5 тис. партизанських загонів і диверсійних груп, залишених на окупованій території, влітку 1942 р. діяло лише 22 загони, інші розпалися або були розгромлені. Проти підпільників і партизанів діяли нацистські каральні органи, що мали досвід боротьби з рухами опору в країнах Європи. Карателі за перший рік знищили близько 30 тис. осіб. Проте радянський партизанський і підпільний рух проти нацистської окупації не вщухав.

Причини розгортання радянської течії руху Опору:

- 1) окупація батьківщини загарбниками;
- 2) жорстокість окупаційного режиму;
- 3) цілеспрямована діяльність радянського керівництва з організації руху Опору на окупованих територіях.

Були поширені й пасивні форми боротьби: різноманітна допомога партизанам; відмова співпрацювати з окупаційною владою; саботаж заходів окупаційної влади: випуск зіпсованої продукції; зрив поставок продовольства для окупаційної армії; ухиляння від робіт і відправки до Німеччини тощо.

Партизанський рух — рух військових загонів, засланих у тил протилежної сторони, що діяли на окупованій території з диверсійно-розвідувальною метою. Вони координували дії з армією і частково залучали місцеве населення до своєї діяльності.

Рух Опору — національно-визвольний рух народів, окупованих Німеччиною та її союзниками в роки Другої світової війни. Боротьба набирала різних форм — від духовного опору до збройної боротьби.

Проявами активних форм боротьби стали: партизанський рух та диверсійна та пропагандистська діяльність підпілля.

В Україні найбільш сприятливими для діяльності партизанів були північні райони. Саме там і формувалися найбільші партизанські загони. Проте радянські партизанські

з'єднання діяли переважно в Чернігівській, Сумській, частково Харківській, Київській та Житомирській областях.

Радянське керівництво стимулювало розгортання партизанського руху, але водночас із недовірою ставилося до цієї форми боротьби, боячись, що в майбутньому ці люди можуть виступити і проти радянської влади. Тому робилися спроби встановити контроль за діями партизанів. До кожного командира загону був прикріплений спеціальний комісар.

У травні 1942 р. було створено Український штаб партизанського руху (УШПР), який очолив Т. Строкач. Штаб мав координувати дії партизанських загонів та Червоної армії, забезпечувати партизанів зброєю, вибуховими пристроями, продовольством тощо. Він підпорядковувався Центральному штабу партизанського руху на чолі з П. Пономаренком.

Джерелами формування партизанських загонів стали: залишені в тилу ворога спеціально сформовані загони, окремі солдати і підрозділи, що опинились в оточенні й не мали змоги прорватися для з'єднання з фронтовими частинами; громадяни, які не були призвані до армії, але були здатні носити зброю і за своїми переконаннями і бажанням готові були вести партизанську боротьбу.

Із кінця 1942 р. розпочався новий етап розвитку радянського партизанського руху. Він став більш численним та організованим. Свої дії партизани почали координувати з діями Червоної армії. Був створений підпільний ЦК КП(б)У, який прийняв перший план бойових дій партизанів на зиму 1942—1943 рр. Новою формою боротьби стали рейди в тилу противника. 26 жовтня 1942 р. з'єднання Сидора Ковпака й Олександра Сабурова рушили із Сумщини на захід. Подолавши Дніпро, рухаючись північними районами Київщини та Житомирщини, партизани нищили німецькі комунікації та гарнізони. Цей рейд примусив нацистське командування збільшити свою сили в тилу. Яскравою сторінкою партизанської боротьби в Україні в перші місяці 1943 р. став «Степовий» рейд партизанського з'єднання під командуванням Михайла

Наумова. Партизани пройшли з боями понад 2,3 тис. км до Одеської області й під тиском німецьких військ відійшли до Білорусії.

Найзухвалішим рейдом партизанського з'єднання С. Ковпака став Карпатський рейд у червні—вересні 1943 р., що тривав 100 днів. З'єднання С. Ковпака налічувало 1,9 тис. бійців. Партизани мали дев'ять гармат, 33 міномети, 32 протитанкові рушниці, 140 кулеметів. У боях вони підбили два літаки, чотири танки, п'ять гармат, 333 автомашини. Було зруйновано 40 нафтових вишок, 13 нафтоосховищ, три нафтопереробні заводи, підірвано 19 ешелонів, 47 мостів. Втрати партизанів становили третину бійців. Загинув комісар з'єднання С. Руднєв.

Пріоритетною формою діяльності партизанів у 1943 р. стала боротьба на комунікаціях вермахту. Так, улітку 1943 р. партизани здійснили широкомасштабні операції «Рейкова війна» і «Концерт», паралізувавши транспортну систему німців. Крім того, партизани допомагали Радянській армії під час форсування Дніпра й визволення Правобережної України.

2. Націоналістичний підпільний рух. Створення Української повстанської армії (УПА).

Крім радянського партизанського й підпільного руху, сформувався і націоналістичний. Як уже згадувалося, перше українське національне збройне формування — «Поліська Січ», очолюване Тарасом Бульбою (Боровцем), з'явилося на Волині.

14 жовтня 1942 р. з ініціативи ОУН(Б) почалося формування Української повстанської армії (УПА). До її загонів на заклик ОУН(Б) приєдналося 5 тис. колишніх українських поліцейських.

За короткий час повстанська армія взяла під контроль частину території Волині, Полісся, згодом Галичину та Черкащину. Своєю метою УПА проголосила боротьбу проти більшовизму та нацизму. Проте в обставинах тих років першим противником УПА стало польське населення й польські збройні загоны на Волині. Збройне протистояння між українцями й поляками стало справжньою трагедією двох народів.

Одночасно бійці УПА воювали й проти нацистської влади. У липні—листопаді 1943 р. було проведено 120 боїв. За неповними даними, було знищено 4,5 тис. німецьких солдатів та офіцерів. Втрати повстанців становили 1,6 тис. бійців. Найвідоміший бій відбувся 8—12 вересня 1943 р. біля Загорівського монастиря на Волині, де 44 повстанці відбивали атаки німецьких сил, що значно переважали. У бою загинуло 29 повстанців. Німецькі війська втратили 540 осіб убитими й 700 — пораненими.

Радист групи УПА-Північ за роботою. Волинь, 1943 р.

Нацистський окупаційний режим, потреба в широкій підтримці населення спонукали ОУН(Б) до змін у своїй ідеології. 21—25 серпня 1943 р. відбувся III Надзвичайний великий збір ОУН(Б). Він виробив соціально-економічну платформу організації, яка передбачала безоплатну передачу землі селянам, свободу вибору форм господарювання. ОУН(Б) також визнавала право на існування інших політичних течій і партій. Відбулася фактична відмова від гасла «Україна для українців».

У листопаді 1943 р. ОУН(Б) організувала Конференцію поневолених народів. Під час роботи було висловлено тезу, що визволити Україну можна лише в союзі з іншими поневоленими народами і що необхідно враховувати інтереси національних меншин, які проживають в Україні. Було засуджено загарбницьку політику Москви й Берліна.

3. Польський визвольний рух на західноукраїнських землях.

Окупація і розчленування Польщі не зломали волю польського населення до відродження власної держави. Уже з 1939 р. почав формуватися підпільний рух, яким керував польський емігрантський уряд із Лондона. Підпільна мережа існувала і на території Східної Галичини й Волині. У 1939—1941 рр. вона намагалася боротися

проти радянських каральних органів і завдавати ударів по комунікаціях, якими до Німеччини із СРСР dopravляли нафту та іншу сировину. Відчайдушними були напади на склади зброї. Проте така діяльність швидко поставила підпільну мережу під удар каральних органів, і вона фактично була розгромлена.

Після нападу Німеччини на СРСР стратегія польського підпілля змінилася. У Східній Галичині та на Волині почалося відновлення підпільної мережі, формування бойових підрозділів.

Із листопада 1941 р. у Галичині та Волині, як і на власне польських землях, польське командування активно створювало Армію крайову (АК). Керівництво АК розглядали Волинь як частину польських східних територій і не раз на міжнародному рівні заявляло про необхідність у повоєнний час відродити Польську державу в межах 1939 р. Спочатку стратегічним завданням армії було накопичити сили і в сприятливий момент підняти загальнонаціональне повстання (план «Буря»). Перед підрозділами АК у Галичині й Волині ставилося завдання не допустити передислокацію окупаційних військ у центральні райони Польщі, де мав бути центр повстання. Проте не всі поляки поділяли погляди емігрантського уряду «тримати рушницю при нозі». Одні виступали за негайні дії проти окупаційної влади, інші дотримувалися прорадянських поглядів. Це привело до формування загонів Армії людової (АЛ) і Батальйонів хлопських. Загалом утворення регулярних загонів АК завершилося до лютого 1942 р. Кількість польських підрозділів у Східній Галичині й на Волині сягала 10—20 тис. осіб.

4. Українсько-польське протистояння. Трагедія Волині.

Умови для розгортання українсько-польського конфлікту були створені тими реаліями, у яких опинилися два народи в роки Другої світової війни. У цьому конфлікті були зацікавлені обидва тоталітарні режими — нацистський і радянський.

Польсько-українське кровопролиття розпочалося на Холмщині в 1942 р. Обидві сторони знищували національних активістів і звинувачували одна одну в співпраці з нацистською владою. Проводилися взаємні «відплатні акції», у яких брали участь поліцейські підрозділи, сформовані з українців або поляків, кожен на своєму боці. Нацистське командування передавало зброю польському населенню. Поступово це протистояння перекинулося на Волинь, а в конфлікт втягувалися УПА та Армія крайова, які розглядали ці землі як свою базу боротьби. Збройні загопи почали нищити цілі села з мирним населенням. ОУН і УПА розглядали виселення або знищення польського елемента на Волині та у Східній Галичині як усунення перешкоди до незалежності. Армія крайова винищення українського населення розглядала як ліквідацію ще одного противника й засіб утвердження польського права на ці землі. У 1944 р. протистояння перекинулося на Східну Галичину й Холмщину. Серед українських і польських провідників були сили, які прагнули не допустити або припинити українсько-польське протистояння. Здійснювалися спроби вирішити проблему шляхом переговорів. ОУН засуджувала українсько-польський конфлікт і заборонила антипольські дії. Проте лише 1 вересня 1944 р. ОУН офіційно відмовилася від антипольських акцій і почала шукати порозуміння з Армією крайовою з метою спільної боротьби проти радянської окупації.

На сьогодні остаточно не встановлено кількість жертв цього етнічного конфлікту. Дослідники називають цифри в десятки тисяч осіб з обох сторін.

Етнічні чистки — система насильницьких заходів, які передбачають виселення, знищення певної етнічної групи на певній території, яку інша етнічна група вважає «своєю».

Український народ, як і польський, мав повне право прагнути здобуття незалежності, проте ті варварські методи і засоби, що застосовували українці проти польського населення, а поляки проти українців, не можуть бути виправдані.

Висновки. Рух Опору в Україні в роки Другої світової війни боровся як проти нацистської окупації, так і за створення Української держави. Комуністичний і націоналістичний партизанський та підпільний рух наближали час перемоги. Однак вони залишалися на різних політичних позиціях, тому радянські війська й УПА перебували у стані відкритої війни, що розгорнулася в 1944 р. і тривала до середини 1950-х рр.

- У діяльності руху Опору в 1943 р. відбулися значні зміни. Радянський партизанський рух став більш організованим і почав координувати свої дії з військами, що наступали. Здійснювалися глибокі рейди в тилу німецьких військ.
- III Надзвичайний великий збір ОУН(Б) у серпні 1943 р. засвідчив ідеологічні зміни, що відбулися в організації. ОУН(Б) відмовилася від ідеології інтегрального націоналізму на користь демократичних ідеалів.
- У 1943 р. Волинь стала осередком українсько-польського збройного протистояння, яке було трагедією для двох народів.

Запитання та завдання

1. Коли в Україні розпочався рух Опору проти нацистських загарбників? 2. Які течії руху Опору сформувалися в Україні? 3. До яких форм та методів боротьби вдавалися учасники руху Опору в Україні? 4. Назвіть імена найвідоміших командирів радянського партизанського руху. 5. Коли було створено Українську повстанську армію? 6. Як називали формування польського руху Опору?

7. Як відбувалося формування руху Опору в Україні? 8. Який вплив радянський партизанський рух в Україні мав на події, що відбувалися на фронтах? 9. Яка спільна мета об'єднувала всі течії руху Опору в Україні? 10. Які умови сприяли утворенню УПА? 11. Із якою метою було створено Український штаб партизанського руху? 12. Які зміни в ідеології ОУН відбулися в роки війни?

13. За картою атласу визначте райони дій радянських партизанів та УПА. Простежте напрямки рейдів радянських партизанів. 14. Визначте причини та передумови, що призвели до трагедії Волині.

15. Чим була зумовлена ворожнеча між різними течіями руху Опору в Україні? Як це впливало на хід боротьби з нацистською окупацією?